

Małgorzata Latoch-Zielińska
<http://orcid.org/0000-0002-2481-6683>
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
malgorzata.latoch-zielinska@mail.umcs.pl
DOI: 10.35765/pk.2023.410202.19

Od izolacji do wspólnoty. Kilka uwag o Polakach z Krainy Wielokulturowości w Brazylii

STRESZCZENIE

Problematyka artykułu wpisuje się w nurt badań interdyscyplinarnych nad wielokulturowością i budowaniem wspólnoty w kontekście środowisk etnicznych w Brazylii. Przedmiotem obserwacji uczyniono działania Związku Etnicznego w regionie Ijuí w południowej Brazylii. Szczególną uwagę poświęcono historii polskiego osadnictwa w tym kraju, co pozwoliło na wyciągnięcie wniosków dotyczących statusu Polonii w tym wieloetnicznym i wielokulturowym społeczeństwie. Poczynione obserwacje uprawniają do stwierdzenia, iż w procesie kształtowania wspólnot etnicznych, w tym polskiej, grupy te przeszły drogę od izolacji i zamknięcia do otwarcia się i współpracy. Zauważono, iż dużą rolę w procesie zachowania tożsamości narodowej i kulturowej polskich emigrantów odegrał Kościół, zarówno w początkowym okresie osadnictwa polskiego, jak i współcześnie. Obecna polityka rządu brazylijskiego realizuje ideę wspierania wielokulturowego i wieloetnicznego społeczeństwa. Polacy w Brazylii sygnalizują konieczność kontaktu z krajem przodków, jego językiem i kulturą, dlatego niezwykle cenne są wszelkie inicjatywy mające na celu pomoc w zachowaniu tożsamości narodowej, doskonaleniu umiejętności posługiwania się językiem polskim i budowaniu poczucia więzi z polską kulturą (dawną i współczesną).

SŁOWA KLUCZE: wielokulturowość, grupy etniczne, Polonia, tożsamość narodowa, tożsamość kulturowa

ABSTRACT

From Isolation to Community. A Few Remarks on Poles in Brazil as the Land of Multiculturalism

The article remains in line with the trend of interdisciplinary research on multiculturalism and community building, as set in the context of ethnic communities in Brazil in general and focused on the activities of the Ethnic Union in the Ijuí region in southern Brazil in specific. Particular attention is paid to

Suggested citation: Latoch-Zielińska, M. (2023). Od izolacji do wspólnoty. Kilka uwag o Polakach z Krainy Wielokulturowości w Brazylii. © *Perspektywy Kultury*, 2/2(41), ss. 325–336. DOI:10.35765/pk.2023.410202.19

Nadesłano: 26.11.2022

Zaakceptowano: 30.05.2023

the history of the Polish settlement, which allows drawing conclusions with regard to the status of the Polish community in as a multi-ethnic and multicultural society as that of Brazil. The observations make it possible to conclude that in the process of shaping ethnic communities, the Polish one included, these social groups have come their long way from isolation and closure to openness and cooperation. It is noted that the Church has played a major role in the process of preserving and fostering the national and cultural identities of Polish emigrants, both in the early period of the Polish settlement as much as today. In its current policy, the Brazilian government implements the idea of supporting a multicultural and multiethnic society. Poles in Brazil signal the need for contact with the country of their ancestors, their language and culture, which is the reason why what proves to be extremely valuable includes all kinds of initiatives aimed at preserving national identity, improving the ability to use the Polish language, and building a sense of bond with the Polish culture (past and contemporary).

KEYWORDS: multiculturalism, ethnic groups, Polonia, national identity, cultural identity

Ojczyzna więc to jest dziedzictwo, a równocześnie jest to wynikający z tego dziedzictwa stan posiadania – w tym również ziemi, terytorium, ale jeszcze bardziej wartości i treści duchowych, jakie składają się na kulturę danego narodu (Jan Paweł II, 2005, s. 26).

Według różnych źródeł blisko 21 milionów Polaków i osób polskiego pochodzenia mieszka za granicą. Brazylią zajmuje trzecie miejsce pod względem liczebności Polonii. Podaje się, iż jest to obecnie nawet 5 milionów, z czego najwięcej, zgodnie z danymi organizacji polonijnych, to mieszkańcy stanu Parana i Rio Grande do Sul. Warto tutaj dodać, iż struktura etniczno-kulturowa i językowa Brazylii jest bardzo zróżnicowana. Brazylijczycy mają korzenie indiańskie, wywodzące się od rdzennych mieszkańców tych terenów, europejskie pochodzące od pierwszych kolonizatorów (Hiszpanie i Portugalczycy), a potem imigrantów z różnych krajów Europy i wreszcie afrykańskie, których źródło stanowili czarnoskórzy niewolnicy.

Henryk Siewierski wskazuje, że zainteresowanie Polaków zamorskimi posiadłościami Portugalii i Hiszpanii sięga początków XV w., zaś

Pierwszym polskim nazwiskiem, które pojawia się w historii Brazylii, jest Krzysztof Arciszewski (1592–1656), który w latach 1629–1639 przybył do Brazylii trzykrotnie jako jeden z dowódców wojsk holenderskich w wojnie przeciwko Portugalczykom i Hiszpanom (...). Arciszewski był pierwszym Polakiem i jednym z pierwszych Europejczyków, którzy zainteresowali

się życiem brazylijskich Indian, a którego prace etnograficzne i kartograficzne znacznie przyczyniły się do poznania Ameryki w Europie (Siewierski, 2000, s. 76).

Początki masowego osadnictwa polskiego w tym państwie sięgają drugiej połowy XIX w. i wiążą się przede wszystkim z wielką falą emigracji chłopów, co zostało nazwane gorączką brazylijską. Liczny napływ ludności wiejskiej ze wszystkich trzech zaborów trwał do 1918 r. i był spowodowany przede wszystkim względami ekonomicznymi, przeludnieniem na wsi i biedą, a także polityką zaborców wobec Polaków, zmuszaniem do odbycia obowiązkowej służby wojskowej, brakiem perspektyw na poprawę losu, brakiem edukacji, niszczeniem polskiej kultury, historii, języka, prześladowaniami. Zachętą do wyruszenia w podróż do nieznanego świata okazała się także ówczesna polityka osadnicza w Brazylii oraz propaganda głoszona w Polsce na temat Brazylii – pełnej bogactw krajiny. Polacy osiedlali się przede wszystkim na południu, Kurytyba w stanie Parana zyskała nawet miano kolebki emigracji chłopskiej. Natalia Klidzio, koordynatorka polskiego tłumaczenia nieopublikowanej książki Marli Meiger Siekierski i Danilo Lazzaroto pt. *Povoado Santana – historia i polska kultura w Ijuí*¹, wyjaśnia, że obszary, na których osiedlali się przybysze z Europy, nazywano koloniami. 19 października 1890 r. w Rio Grande do Sul powstała oficjalnie Kolonia Ijuhy, którą stopniowo zaludniali przybysze z Niemiec, Szwecji, Łotwy i Polski. Polacy swoją osadę nazwali Povoado Santana.

Osada Povoado Santana swą nazwę zawdzięcza Towarzystwu Polskiemu im. św. Anny, które funkcjonowało od 1922 r. w regionie Ijuí (Siekierski i Lazzaroto, s. 113–114). Główną rolę w budowaniu wspólnoty na obczyźnie odgrywał Kościół. Siekierski i Lazzaroto podkreślają, iż imigranci

na nowej ziemi zostali umocnieni w wierze, uczestnicząc i współpracując z inicjatywami Kościoła. Pod tym względem mieli szczęście, ponieważ znaleźli w osobie księdza Antoniego Cubera – Polaka pochodzącego z Górnego Śląska – pierwszego proboszcza Matriz Nossa Senhora da Natividade, doradcę i motywatora nowych inicjatyw. To jemu zawdzięcza się działalność katolickiej kaplicy, polskiej szkoły, wydanie pierwszego dziennika *O Kolonista* (Siekierski i Lazzaroto, s. 130).

---

1 Książkę przetłumaczyli studenci I roku studiów II stopnia na kierunku portugalistyka oraz lingwistyka stosowana (UMCS Lublin) w ramach Warsztatów Tłumaczeniowych prowadzonych przez dr Natalię Klidzio. Obecnie książka jest przygotowywana do druku.

Cytowani autorzy opowiadają historie rodzin pierwszych osadników, odwołując się do zachowanych wspomnień i przekazów. Z ich opowieści wyłania się heroiczny obraz zmagania z naturą, nieznanymi roślinami i zwierzętami, wyobcowaniem, tęsknotą za ojczyzną, językiem, walką o zachowanie polskich tradycji i zwyczajów.

Historia i współczesność polskich osadników z Povoado Santana oraz ich potomków jest niezwykle interesująca w kontekście budowania wspólnoty etnicznej oraz funkcjonowania w środowisku wielokulturowym. Zagadnienia te wpisują się również w rozważania na temat roli języka i kultury w procesie zachowania/budowania/odbudowywania tożsamości narodowej i kulturowej, zwłaszcza wśród kolejnych pokoleń polskich imigrantów. Na skomplikowane kwestie tożsamości kulturowej imigrantów zwraca uwagę Krzysztof Wielecki, który podkreśla, że

W przypadku emigrantów, szczególnie w kolejnym ich pokoleniu, kwestię ojczyzny i narodu rozstrzyga poczucie przynależności. Można zatem nie uznawać swojej nowej ojczyzny i narodu lub też nie czuć związków z dawną, albo też czuć podwójną przynależność. (...) Zawsze nasze doświadczenie pozostaje pod wpływem kultury, w której wychowaliśmy się my, nasi rodzice i dziadkowie, pozycji społecznej, warunków ekonomicznych, tradycji, stylu życia, przesądów, wierzeń, języka naszych przodków, a może też naszej własnej przeszłości itp. (...) często pierwsze pokolenie emigrantów, żyje w narodowych gettach, jak obcy w nowej ojczyźnie, drugie starannie odcina się od kraju pochodzenia, a trzecie szuka swoich korzeni (Wielecki, 2021, s. 22).

Można by tutaj dodać, iż w przypadku potomków imigrantów mamy do czynienia z procesem, który Anthony Giddens określił jako stałe konstruowanie własnej tożsamości, będącej nieustającą narracją siebie (Giddens, 2001).

Jerzy Mazurek zwraca uwagę, iż dużym problemem dla imigrantów w całej Brazylii był fakt, iż w zdecydowanej większości pochodzili oni

z najuboższych i najmniej wykształconych warstw społeczeństwa polskiego. Niekiedy nie bardzo potrafili odnaleźć się w nowym środowisku, upomnieć o swoje prawa, bronić się przed wyzyskiem (...). Różnice kulturowe oraz niski stopień mobilności przestrzennej nie ułatwiały integracji z ludnością miejscową. Ten izolacjonizm polskich kolonii sprawił, że nie włączyły się dostatecznie w proces budowy „Nowej Brazylii”, nowoczesnej, przemysłowej i zurbanizowanej, który rozpoczął się pod koniec XIX wieku (Mazurek, 2009, s. 53).

Dużą barierę we współżyciu z lokalnymi mieszkańcami stanowił bardzo trudny, w opinii Polaków, język. Siekierski i Lazzaroto piszą, iż dla miejscowej ludności Polacy stanowili obiekt żartów, ponieważ dziwnie mówili

i się ubierali. Odmienność kulturowa polskich osadników sprawiła, iż stanowili oni funkcjonującą w odosobnieniu, w większości zamkniętą grupę etniczną. Ta wymuszona niejako izolacja przyczyniła się do zachowania polskich tradycji i zwyczajów. Warto zauważyć, iż zachowaniu odrębności etnicznej i tożsamości kulturowej Polaków w Brazylii pomagały inicjatywy religijne i edukacyjno-kulturalne osadników, którzy w lokalnych społecznościach zakładali szkoły, towarzystwa, związki i zrzeszenia nauczycielskie, rolnicze, sportowe, budowali kościoły, prężnie działali w zespołach muzycznych, tanecznych, teatralnych, gdzie kultywowali polskie tradycje i pamięć o ojczyźnie. Anna Płońska podaje, iż

pierwszą tego typu organizacją było Towarzystwo Polskie im. Tadeusza Kościuszki w Kurytybie (założone w 1890 r.). W 1898 r. (...) powołano stowarzyszenie „Łączność i Zgoda”, które koordynowało pracę społeczno-oświatową Polaków w Brazylii (Płońska, 2022).

Znaczącą rolę w organizacji edukacji odegrały także związki polskich towarzystw „Kultura” i związek polskich szkół katolickich „Oświata”. Według oficjalnych danych w Brazylii do roku 1937 prowadziło działalność ponad 300 polskich placówek oświatowych (Łapaj-Kucharska, 2020). Polonia miała także prężnie rozwijającą się prasę. Duże znaczenie w wychowaniu młodych Polaków miały również organizacje sportowe, których głównym zadaniem było prócz rozwoju fizycznego krzewienie patriotyzmu i zachowanie tożsamości narodowej kolejnych pokoleń. Trzeba tutaj wymienić przede wszystkim Towarzystwo Wychowania Fizycznego „Junak”, które powstało 6 lutego 1923 r. Jego członkowie organizowali nie tylko zajęcia sportowe, ale także prowadzili działalność kulturalno-patriotyczną (Płońska, 2022).

Władze państwowe początkowo nie utrudniały działalności towarzystw imigracyjnych, a sama Brazylia jawiła się jako kraj wolności i tolerancji kulturowej, narodowej, wyznaniowej, realizując poniekąd idee sformułowane przez Włódkowica, który pisał, że „państwo zobowiązane jest do poszanowania religii, moralności, dobrych obyczajów i sumienia swoich obywateli” (Wielgus, 1996, s. 60). Po roku 1930 sytuacja imigrantów, w tym Polaków, zmieniła się jednak diametralnie. Powołany w wyniku zamachu stanu na stanowisko prezydenta Getúlio Vargas, sugerując antypaństwowe działania, rozpoczął prześladowania organizacji imigracyjnych, nakazał zamykanie szkół z innym niż portugalski językiem wykładowym, zakazał również używania języków imigrantów w oficjalnej komunikacji. Z jednej strony wpłynęło to negatywnie zwłaszcza na młode pokolenie, które utraciło możliwość zorganizowanej nauki języka polskiego, poznawania naszej historii i kultury. Z drugiej zaś paradoksalnie

przyspieszyło nabywanie umiejętności posługiwania się językiem nowej ojczyzny, problemy językowe stopniowo zanikały, imigranci i ich potomkowie przyswoili język portugalski, który był konieczny do porozumiewania się z otoczeniem społeczno-gospodarczym, z instytucjami rządowymi, zaś polszczyzna stała się narzędziem komunikacji wewnętrznej/domowej.

Vargas zmienił swoje nastawienie do imigrantów po wybuchu II wojny światowej, złagodził politykę nacjonalistyczną, zezwolił na otwarcie granic dla uchodźców wojennych. Wtedy to nastąpiła fala imigracji do Brazylii wojennych uchodźców z Europy, wśród których było około 3 tysięcy Polaków. Mazurek podaje, iż „między uchodźcami politycznymi, którzy w dniu 5 sierpnia 1940 roku przybyli na pokładzie statku «Angola» do Rio de Janeiro, był Julian Tuwim z małżonką oraz Jan Lechoń” (Mazurek, 2009, s. 20). W Brazylii znaleźli schronienie także inni znani artyści: Irena Eichlerówna, Jan Kiepusa, Witold Małcużyński, August Zamoyski, Zdzisław Czermański, Kazimierz Wierzyński, Zbigniew Ziemiński, Janina Rudzka. Niektórzy z nich, tak jak Ziemiński i Rudzka, pozostali tutaj na stałe, wpisując się na zawsze w mapę kulturalną tego kraju.

Kolejną falę emigracji do Brazylii odnotowano po zakończeniu II wojny światowej. Jak pisze Mazurek, liczyła ona około 20 tysięcy emigrantów, którzy w odróżnieniu od emigracji osadniczej/chłopskiej byli w większości pochodzenia inteligenckiego,

dopływ nowego elementu emigracyjnego przyczynił się do jeszcze większej zmiany oblicza społecznego miejscowej Polonii. W tej grupie wychodźców znajdowała się duża liczba oficerów, inżynierów, prawników. Byli to ludzie z wyższym wykształceniem, odznaczający się większymi aspiracjami życiowymi (Mazurek, 2009, s. 52).

Dla tego pokolenia adaptacja w nowym środowisku nie była tak trudna jak dla wcześniejszej emigracji „chłopskiej”. Jednocześnie można było zaobserwować pewien kryzys tożsamościowy, zainteresowanie ojczyzną przodków nieco wygasło, a i ówczesne polskie władze nie były zbyt zainteresowane sprawami Polonii. Jak trafnie zauważa Andrzej Chodubski, „tożsamość polonijna i jej siła zależą od kondycji politycznej i społeczno-ekonomicznej Polski oraz jej promocji w świecie” (Chodubski, 1988, s. 24). Zmianę tej sytuacji przyniosło objęcie przez Karola Wojtyłę tronu papieskiego w roku 1978. Wzbudziło to w Brazylijczykach o polskich korzeniach zainteresowanie Polską. Płońska uważa, iż momentem przełomowym w tym procesie była wizyta Jana Pawła II w Brazylii w 1980 r. W Kurytybie, tak polskim przecież mieście, skierował swoje przesłanie do Polonii.

Przypomniawszy wówczas losy polskich emigrantów, którzy osiedlili się w państwie spod znaku Krzyża Południa (...) odniósł się do wspólnego pochodzenia: „Wielu z was zapewne nigdy jej [Polski] nie widziało. Są może i tacy, którzy mają o niej, o jej historii dość mgliste pojęcie. Ale to nie zmienia faktu, że stamtąd wyrastacie, niektórzy poprzez wiele już pokoleń (...). Tam są wasze korzenie i początek. Do tych korzeni, do tego początku, który narodził się z Chrztu i krwi świętego Wojciecha i świętego Stanisława, trzeba ciągle wracać, by rozumieć coraz lepiej siebie samego i innych, i w tym świetle lepiej budować dzisiejszy i jutrzejszy dzień tu, w tym odległym kraju, w Brazylii” (Płońska, 2022).

Można zaryzykować tezę, iż wizyta i te słowa stały się katalizatorem odrodzenia się propolskich działań Polonii. W 1989 r. utworzona została Federacja Stowarzyszeń Polonijnych w Brazylii (Polbras), której celem jest wspieranie polskich stowarzyszeń oraz podtrzymywanie kultury polskiej, zaś w roku kolejnym powołano Centralną Reprezentację Wspólnoty Brazylijsko-Polskiej w Brazylii (Braspol), która postawiła sobie za zadanie promocję polskiego języka, kultury oraz literatury, przywrócenie w potomkach polskich emigrantów polskiej tożsamości, a także zachowanie pamięci o historii polskiego osadnictwa w Brazylii.

Badacze podkreślają, iż dzisiejsza Polonia brazylijska stanowi zupełnie inną grupę niż jej przodkowie, ma wiele osiągnięć naukowych i kulturalnych, jej przedstawiciele działają w różnych obszarach życia, stanowiąc niezwykle ważną część społeczeństwa tego kraju. Jednocześnie można zaobserwować dbałość o znajomość polskiej kultury, tradycji, obyczajów i oczywiście języka polskiego. Z pewnością znaczącą funkcję w tym procesie pełni literatura piękna, na co zwracał uwagę Mazurek (2009). Autor trafnie zauważył jej znaczenie w procesie zachowania tożsamości, podtrzymywania tradycji i ducha polskości. Polscy emigranci mocno wtopili się już w miejscowe społeczności, co czasami może utrudniać kontakt z ojczystą kulturą, językiem, historią. Dotyczy to zwłaszcza najmłodszego pokolenia, które w wielu przypadkach nie identyfikuje się z krajem swoich przodków, zaś „podtrzymywanie tradycji, pielęgnowanie swoistego kolorytu, daje gwarancję łączności z kulturą ojczystą. Nie staje przy tym na przeszkodzie aktywnemu uczestniczeniu w kulturze kraju osiedlenia” (Mazurek, 2009, s. 61). Te obserwacje można podsumować słowami jednego z przedstawicieli polskiej diaspory Eugeniusza Kusielewicza, który podkreślał:

Wielu z nas uważa się za Polaków pomimo długoletniego pobytu w krajach, których obywatelstwo już posiadamy (...) stale utrzymujemy żywy kontakt z naszymi rodzinami w kraju, z narodem polskim i z dziedzictwem kultury, w której tkwimy korzeniami (...). Stanowimy tę szczęśliwą

część rodzaju ludzkiego, która uczestniczy w dwóch kulturach: w kraju, w którym żyjemy obecnie, i kraju, z którego pochodzimy. Co więcej, mamy możliwość porównywania i oceny wartości, postaw obu narodów (...) możliwość wybierania najlepszego z obu tradycji, a odrzucania tego, co wydaje się nam bez wartości (Kusielewicz, 1990, s. 164).

Elżbieta Sękowska stoi na stanowisku, iż

przetrwanie zbiorowości polonijnej zależy od stosunku jej członków do etnicznego systemu kulturowego. Tworzą go różne składniki: język, religia, wiara we wspólnotę pochodzenia. Hierarchia tych składników ulega zmianie wraz z postępem asymilacji/integracji. Socjologowie podkreślają problem współzależności procesów asymilacyjnych i zachowania świadomości językowej, kulturowej i narodowej (Sękowska, 2009, s. 86).

Region Ijuí, gdzie położna jest osada Povoado Santana, znany jest jako Kraina Wielokulturowości. Relacjonując wyniki badań przeprowadzonych w ramach projektu „Levantamento Pedagógico da Cultura Popular” przez Muzeum Antropologii im. Dyrektora Pestana w Ijuí, Siekierski i Lazzaroto podkreślają, iż w wyniku wzajemnych oddziaływań rdzennej ludności Povoado Santana, polskiej oraz innych grup etnicznych ukształtowała się kultura, która już nie jest polska, ani brazylijska, ale brazylijsko-polska. Autorzy piszą, iż „świadomość swoich korzeni, a jednocześnie konieczność przystosowania się do nowych warunków, pozwoliła na zbudowanie społeczeństwa *ijuiense*, składającego się z wielu grup etnicznych” (Siekierski i Lazzaroto, s. 202). Autorzy porównują powstanie tej wieloetnicznej i wielokulturowej społeczności do rzeki płynącej jednym nurtem, ale powstałej z kilku dopływów z różnych źródeł. Tutaj konieczne jest przywołanie przykładu fenomenu kultury *Gaúchos*. Tadeusz Paleczny podaje, iż

kategoria ta nie jest tożsama z regionalną autoteliczną grupą kulturową, nie wiąże się z żadną konkretną rasą, grupą etniczną czy religijną (...) stanowi coś w rodzaju syntezy różnorodnych komponentów kulturowych, wywodzących się z różnych faz rozwoju więzi narodowej (Paleczny, 2004, s. 31).

Cytowany autor podkreśla, iż współczesne społeczeństwo brazylijskie mimo zróżnicowania etnicznego, rasowego i klasowego jest zintegrowane, można wręcz mówić o tożsamości brazylijskiej, która nie likwiduje jednak tożsamości grup etnicznych.

Dużą rolę w obecnym kształcie wielokulturowej wspólnoty Povoado Santana oraz całego regionu Ijuí mają działania podjęte przez Uniwersytet

Regionalny Północno-Zachodniego stanu Rio Grande do Sul (UNIJUI), który od wielu lat angażuje się w działania mające na celu pielęgnowanie języka i kultury wspólnot etnicznych. Efektem współpracy społeczności lokalnych z UNIJUI było utworzenie Związku Etnicznego. Jednym z rezultatów podjętych działań była realizacja przez pracowników tej uczelni licznych badań na temat mniejszości narodowych i etnicznych w regionie Ijuí, dokumentowanie we współpracy z Muzeum Antropologicznym Museo Pestana historii społeczności etnicznych. Dzięki wymienionym działaniom miasto Ijuí z inicjatywy Unii Etnicznej, przy wsparciu władzy wykonawczej gminy, władzy ustawodawczej Ijuicense i rządu stanu Rio Grande do Sul zostało uhonorowane tytułem Narodowej Stolicy Grup Etnicznych. W mieście organizowane są wydarzenia kulturalne, z których najciekawszy wydaje się realizowany od 1987 r. Festiwal Wielokulturowości FENADI/EXPOIJUI. Festiwal ten odbywa się w październiku i jest okazją do pokazania dorobku, tradycji i współczesności ruchu etnicznego w Ijuí. Przez kilka dni jego uczestnicy, goście i obserwatorzy w sieci mogą się zapoznawać z ofertą kulturalną każdej z grup. Znacząca jest tematyka poszczególnych bloków festiwalu. W roku 2021 były ich trzy: „Zbliżając narody” (APROXIMANDO NAÇÕES), „Nasze korzenie, nasza dusza” (NOSSAS RAÍZES, NOSSA ALMA) oraz „Zoom kulturowy” (ZOOM CULTURAL) plus dodatkowy Program specjalny – TALK SHOW. W ramach tych spotkań były prowadzone dyskusje m.in. na temat formacji grup etnicznych w Ijuí, różnorodności etnicznej tego regionu, jego początków i wpływu na formowanie się gminy, kultury i doświadczeń etnicznych. Stawiano pytania o znaczenie sztuki w rodzinie, w kształtowaniu kultury i tożsamości. Debatowano nad rolą kobiet w kulturze czy mediami społecznościowymi. Zastanawiano się, czy różnorodność zwiększa inteligencję. Każdego dnia oprócz wymienionych spotkań odbywały się występy grup tanecznych, wokalnych, teatralnych. W tak zwanych domach etnicznych (np. dom polski, dom niemiecki itp.) można było spróbować tradycyjnych potraw, obejrzeć zgromadzone pamiątki, rękodzieło, fotografie, eksponaty muzealne, porozmawiać z przedstawicielami danej grupy². Tegoroczny festiwal odbywał się w podobnej formule, zaś głównym punktem programu było przyznanie

---

2 Studenci i pracownicy Wydziału Filologicznego UMCS w Lublinie uczestniczyli w roku 2021 w tym wydarzeniu. Taką możliwość stworzyła realizacja we współpracy z Uniwersytetem Regionalnym Północno-Zachodniego stanu Rio Grande do Sul (UNIJUI) w Brazylii projektu „Język polski ponad granicami”. Pomysł przygotowania projektu „Język polski ponad granicami” powstał w wyniku analizy potrzeb społeczności polskiej w Ijuí i był odpowiedzią na zasygnalizowaną potrzebę wsparcia w działaniach na rzecz zachowania polskiej kultury, tradycji i języka. Z racji pandemii nie był możliwy wyjazd do partnera, cały projekt zrealizowano online, w tym właśnie uczestnictwo we wspomnianym festiwalu.

Ijuí tytułu Światowej Stolicy Grup Etnicznych. Wyróżnienie to miasto otrzymało z rąk Fabrizio Cattaneo, Sekretarza Generalnego Międzynarodowej Organizacji Folkloru. W opinii działaczy ruchu etnicznego w Ijuí jest to ich największe osiągnięcie i potwierdzenie słuszności wyznaczonych celów i zadań. Siekierski i Lazzaroto podkreślają, iż zrealizowane działania doprowadziły „grupy etniczne do uświadomienia sobie swojej przeszłości i przemian, jakie dokonały się w ich kulturze i obyczajowości przy zachowaniu, jednak, swojej tożsamości narodowej” (Siekierski i Lazzaroto, s. 202). Szczególnie aktywna jest polska grupa etniczna, której działania koncentrują się wokół Polskiego Towarzystwa Kulturalnego im. Karola Wojtyły. Klub we współpracy z UNIJUI organizuje wiele imprez kulturalnych. Działając w nim polskie zespoły ludowe (Krakus Mały, Mazurek, Krakus, Zespół Wokalny Zgoda), zrzeszające osoby w różnym wieku. Grupy te występują między innymi podczas Festiwalu Wielokulturowości FENADI/EXPOIJUI, jak również podczas innych wydarzeń kulturalnych w regionie i kraju. Członkowie klubu dynamicznie działają na rzecz całej społeczności polonijnej, to z ich inicjatywy nawiązano współpracę pomiędzy UNIJUI a UMCS i zostały zrealizowane projekty na rzecz podtrzymywania tradycji mniejszości polskiej w Ijuí. Niewątpliwie aktywność ta przyczyniła się do osiągnięcia spektakularnego sukcesu polskiej grupy etnicznej, który z pewnością wpłynie na podtrzymanie tożsamości narodowej. W roku 2022 uznano język polski (obok języka portugalskiego) za język urzędowy w Gminie Aurea w stanie Rio Grande do Sul. W oficjalnych materiałach możemy przeczytać, iż

projekt współurzędowość języka polskiego jest częścią większej inicjatywy. W planach jest inwentaryzacja i opracowanie funkcjonowania języka polskiego jako niematerialnego dziedzictwa kulturowego Brazylii, a w konsekwencji wpisanie go na krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Skutkiem tego będzie – oprócz formalnego uznania – zobowiązanie prawne Republiki Brazylii do zachowania języka polskiego jako żywego świadectwa społecznego i kulturowego rozwoju kraju (Polonijna Agencja Informacyjna, 2022).

Otwartość i nastawienie na współdziałanie, rozwój, poszanowanie godności, odmienności i odrębności różnych wspólnot narodowych/etnicznych

zapewnia ochronę praw kulturowych i działa na rzecz bezpieczeństwa kulturowego, które opiera się na poszanowaniu tożsamości osób i grup zarówno w obrębie konkretnej wspólnoty, jak w relacjach z innymi (...). W tak budowanej wspólnocie sprawdzają się, ale i odsłaniają swój sens wartości zbudowane na poczuciu wierności, pamięci kulturowej, empatii do działań wymagających cierpienia, ofiary oraz umiejętność kontynuacji

przedsięwzięć wyrażających ciągłość, wyobraźnię przyszłości, zaufanie i zawartą we wszystkich tych działaniach wartość fundamentalną, godność osoby i narodu (Korporowicz, 2021, s. 156, 164–165).

Odnosząc się do losów polskich osadników z Povoado Santana oraz ich potomków, należy stwierdzić, iż udanie przeszli długą drogę od izolacji i zamknięcia wobec „kultury gospodarzy” do współpracy i wspólnoty, zachowali przy tym pełną świadomość swoich korzeni.

BIBLIOGRAFIA

- Chodubski, A. (1988). O tożsamości polonijnej. W: A. Chodubski (red.), *Tożsamość kulturowa, kwestie narodowościowe i polonijne*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Giddens, A. (2001). *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Jan Paweł II. (2005). *Pamięć i tożsamość*. Kraków: SIW Znaki.
- Język polski dotacza do języków urzędowych w brazylijskiej gminie Aurea*. Pozyskano z: <http://wspolnotapolska.org.pl/wiadomosci.php?id=8035> (dostęp: 12.10.2022).
- Korporowicz, L. (2021). Naród jako dobro i naród jako zło. Ojczyzna i tożsamość. W: P. Walewski (red.), *Czy wszystko musi być narodowe? Naród jako kategoria aksjologiczna*. Pelpin: Wydawnictwo Bernardinum, 149–168.
- Kusielewicz, E. (1973). Fragment wypowiedzi podczas I Spotkania Uczonych Polskiego Pochodzenia w Krakowie 1973 r., cyt. za Kubiak, H. (1990). *Zanikające pokrewieństwo. Szkice socjologiczne o Polonii*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 164.
- Łapaj-Kucharska, J. (2020). *Polityka zagraniczna Polski wobec Ameryki Łacińskiej w okresie pozimnowojennym*. Katowice: Wydawnictwo UŚ.
- Mazurek, J. (2009). *Polacy pod Krzyżem Południa*. Warszawa: Instytut Studiów Iberyjskich i Iberoamerykańskich UW, Muzeum Polskiego Ruchu Ludowego w Warszawie.
- Paleczny, T. (2004). *Rasa, etniczność i religia w brazylijskim procesie narodotwórczym*. Kraków: Universitas.
- Płońska, A. (2022). *Polacy spod znaku Krzyża Południa – słów kilka o Polonii w Brazylii*. Pozyskano z: https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/81335_Polacy-spod-znaku-Krzyza-Poludnia-slow-kilka-o-Polonii-w-Brazylii.html (dostęp: 12.10.2022).
- Sękowska, E. (2009). *Język emigracji polskiej w świecie. Bilans i perspektywy*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Siekierski, M.M. i Lazzaroto, D. *Santana – historia e cultura Polonesa em Ijuí*, nieopublikowane.

- Siewierski, H. (2000). Os poloneses nos 500 anos do Brasil. In: Paulo Reis (red.), *República das etnias*. Rio de Janeiro: Gryphus, Museu da República, 75–102.
- Wielecki, K. (2021). Ojczyzna i tożsamość. W: P. Walewski (red.), *Czy wszystko musi być narodowe? Naród jako kategoria aksjologiczna*. Pelpin: Wydawnictwo Bernardinum, 13–30.
- Wielgus, S. (1996). *Polska średniowieczna doktryna IUS GENTIUM*. Lublin: Wydawnictwo KUL.

Małgorzata Latoch-Zielińska – dr hab., prof. UMCS, Instytut Językoznawstwa i Literaturoznawstwa, Katedra Edukacji Polonistycznej, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej. Autorka licznych publikacji z zakresu edukacji polonistycznej, kształcenia kulturowego, aksjologicznego, medialnego, innowacji dydaktycznych oraz wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych w procesie kształcenia. Współautorka monografii: *Przestrzenie rzeczywiste i wyobrażone. Szkice i studia z edukacji polonistycznej. O roli kulturowego doświadczenia przestrzenności oraz Przestrzenie rzeczywiste i wyobrażone. Metodyczny wielogłos o różnych przestrzeniach*. Redaktor monografii *Nowoczesna edukacja kulturalna*, współredaktor ośmiu monografii, w tym pięciu z serii *Nowoczesność i tradycja w edukacji polonistycznej*.